

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه دین و فلسفه
پایان نامه جهت اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد
رشته‌ی علوم قرآن و حدیث
عنوان:

سیری در اندیشه‌های حدیثی

علامه سید مرتضی عسکری

استاد راهنما:

دکتر عبدالوهاب شاهرودی

استاد مشاور:

دکتر سید احمد امام زاده

دانشجو:

محمد فرزامیانی جو

تقدیم

پاس قلبهای بزرگشان که فریادس است و به پاس محبت بی دریغشان که فروکش نمی کند و
به پاس تمام زحماتشان، هر چند که در خود توان جبران نمی بینم،
پاس به درگاه این دو عزیز:

پدرم که پدرانه برایم کوشید

و بویژه روح مادرم :

لبنجد نهاد بر لب من

بر غنچه می گل شکفتن آموخت

چکیده

علامه سید مرتضی عسکری از جمله عالمانی است که برای دفاع از اسلام و تشیع، تلاشهای زیادی را در زمینه تألیف، تصنیف و فعالیتهای اجتماعی - فرעنگی انجام داده است.

ایشان در شاخه‌ی پژوهش‌های قرآن و حدیث، کارنامه بسیار درخشانی دارند. وی در میان محدثان اخیر با خلق آثاری همچون عبدالله بن سبا و خمسون و مائة صحابی مختلق در زمینه رجال؛ احادیث أم المؤمنین عایشه، معالم المدرستین و القرآن الکریم و روایات المدرستین در زمینه نقد و تحلیل تاریخ اسلام جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است.

علامه عسکری در نقد و سنجش احادیث از معیارهای مختلفی استفاده کرده‌اند. عرضی حدیث بر کتاب (قرآن)، سنت، عقل، تاریخ و تعارض در روایات را می‌توان بارزترین ملاک‌های وی در نقد متن احادیث به شمار آورد. ملاک‌هایی مانند: راویان کذاب، ارسال در روایات و نقل زنجیره‌ی راویان از یک فرد، مهمترین ملاک‌ها در باب نقد سند احادیث‌اند. نقد متنی احادیث در آثار علامه عسکری نمود بیشتری پیدا کرده است.

کلیدواژگان: علامه عسکری، معیارهای نقد حدیث، مکتب فکری.

سپاس گزارى

با نام خالق كيتى آغاز كردم راهى را كه سيمتودن مستيرش ميترنر بود جز با نام و ياد از لى او و اكنون كه به

سر مشر نگاه و پايان اين سفر مى رسم، به درگاهش سجده ي تعظيم مى نهم.

تخت بهترين سپاس خويش را تقديم استاد اهنماي عزيز و ارجمندم جناب آقاى دكتر عبدالوهاب

شاهرودى مى نمايم كه با بردبارى و دلسوزى تمام و ارائه نظرات ارزشمند و كراته ها در كلية مراحل تدوين

پايان نامه، راهما و راهكشاي اينجانب بوده اند.

قدشاس تمامى محبتها و درس آموزى استاد مشاور و بزرگوار جناب آقاى دكتر سيد احمد امام زاده، مستم

كه بار اهنماي هاى ارزنده و بى دريغ در تمامى مراحل تدوين پايان نامه همراه اين جانب بوده اند.

در پايان از تمامى كسانى كه به نوعى در تدوين اين پايان نامه مشوق و يارى رسانم بوده اند، مراتب اتنان

خود را براز مى نمايم.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

مقدمه: کلیات

12.....	مقدمه
13.....	تعریف موضوع
13.....	سوالات تحقیق
14.....	پیشینه‌ی تحقیق
15.....	روش تحقیق
15.....	اهداف تحقیق

فصل اول: زندگی نامه

17.....	۱. مقدمه
18.....	۲. ولادت
19.....	۳. اصالت خانوادگی
19.....	۴. تحصیلات
19.....	۱. ورود به حوزه‌ی علمیه‌ی سامراء
21.....	۲. ورود به حوزه‌ی علمیه‌ی قم
22.....	۳. جرقه‌ی تحقیق و نگارش

۵. فعالیت‌ها و خدمات 24
۱. تأسیس مدارس و مراکز فرهنگی 25
۲. حزب الدعوة الاسلامیه 25
۳. دانشکده‌ی اصول الدین در عراق (مرحله عالی تربیت اسلامی) 26
۴. دانشکده‌ی اصول الدین در ایران 27
۶. فرهنگ مکتوب 27
۱. آثار درسی - حوزوی 28
۲. آثار قرآنی 29
۳. تعالیم اسلام 29
۴. مجموعه بررسی سنت پیامبر(ص) 30
۵. اعتقادی و کلامی 30
۶. کتاب‌های دیگر 32
۷. معرفی برخی از آثار علامه عسکری 32
۱. احادیث ام المؤمنین عایشه 32
۲. معالم المدرستین 33
۳. نقش ائمه در احیای دین 33
۴. فی طریق اهل البیت 34
۵. افتراءات و اکاذیب عثمان الخمیس فی کتابه لله ثم للتاریخ 34
۸. از شمار دو چشم یک تن کم 35

فصل دوم: تحول حدیث و محدثان

۱. مقدمه 37
۲. تحول حدیث 38
۱. متقدمان 38
۲. متأخران 41

۳. تدوین آثار 42
۱. مجامع حدیثی عام 42
۲. مجامع حدیثی خاص 43
۴. پژوهش‌های حدیثی شیعه در کتب اهل سنت 44
۵. علامه عسکری و پژوهش‌های حدیثی وی در کتب اهل سنت 46
۶. پژوهش‌های رجالی 47
۱. عبدالله بن سبأ و اساطیر اخری 50
۲. خمسون و مائة صحابی مختلق 50
۷. اندیشوران شیعه و نقد حدیث 51
۱. پیرایش و پالایش احادیث جعلی 52
۲. تطبیق و مقارنه احادیث شیعه و اهل سنت 53
۳. کشف واقعیت‌های تاریخ اسلام و سیره‌ی معصومین 54
۱. علامه عسکری و نقد و تحلیل تاریخ اسلام ۵۵
۲. ویژگی آثار علامه عسکری ۵۷
۴. کلام شیعه، حوزه‌ی نقد عالمانه احادیث اعتقادی 60
۱. عصمت انبیاء و رسل ۶۱
۲. امامت و مهدویت در مکتب خلفا ۶۴

فصل سوم: معیارهای نقد حدیث

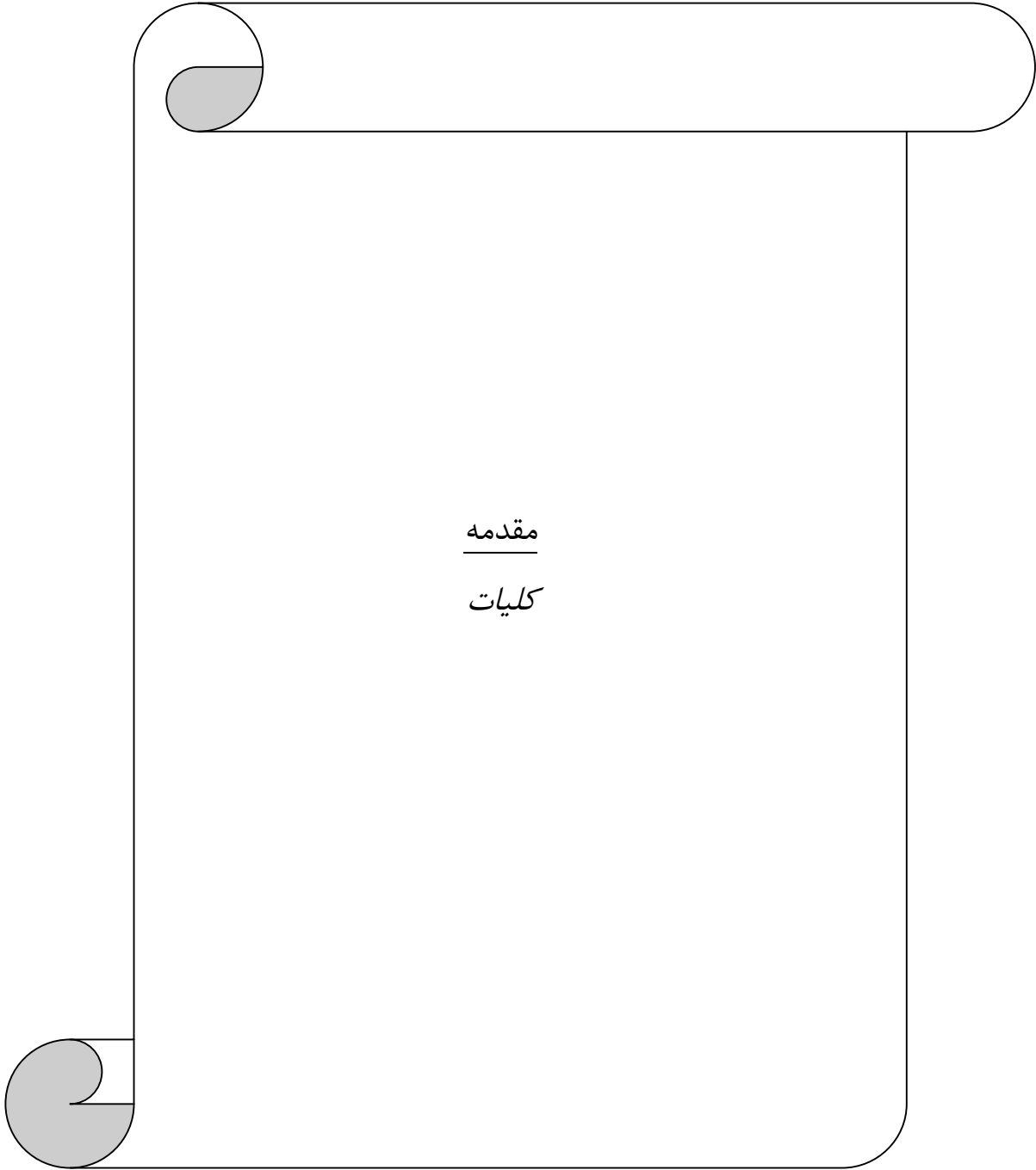
۱. مقدمه 68
۲. حدیث و اختلافات دو مذهب 69
۳. علت نشر اسرائیلیات 71
۱. توسط اهل کتاب 72
۲. توسط مسلمانان 73
۴. نقش ائمه در تمحیص احادیث 74

۵. ملاک‌های نقد حدیث..... 76
۱. عرضه‌ی حدیث به قرآن..... 76
۲. عرضه بر سنت..... 77
۳. عرضه‌ی حدیث بر سنت معصوم..... 78
۴. عرضه به تاریخ..... 79
۶. علامه عسکری و انگیزه‌ی بررسی سنت..... 80
۷. شیوه‌ی علامه عسکری در بررسی احادیث..... 81
۸. معیارهای نقد حدیث در آثار علامه عسکری..... 84
۱. مخالفت حدیث با کتاب و سنت..... 85
۲. مخالفت حدیث با سیره‌ی پیامبر(ص)..... 85
۳. مخالفت حدیث با مقام رسالت..... 87
۳. مخالفت حدیث با سنت قطعی معصومین(ع)..... 88
۵. تعارض حدیث با روایات معتبر..... 90
۱. روایت اخبار پیش از وفات رسول خدا..... ۹۰
۲. روایات غنا، رقص..... ۹۱
۶. تناقض با واقعیات تاریخی..... 93
۱. روایات شروع دعوت..... ۹۳
۲. بررسی اسناد روایات..... ۹۴
۳. بررسی متون روایات..... ۹۴
۴. عرضه‌ی روایات بر سنت معصومین(ع)..... ۹۵
۷. مخالفت حدیث با زمان و مکان(دلائل سیاسی و حکومتی)..... 95
۸. تعارض با عقل..... 96
۹. رکاکت لفظی در حدیث..... 98
۱۰. احادیث منتقله..... 99
۱. سوره‌ی طه، آیه‌ی ۱۱۱..... ۱۰۲

۱۰۳ ۲. آیهی ۳۲ سورهی مبارکه روم
103 ۱۱. راویان کذاب
104 ۱۲. زنجیرهی راویان روایت کننده از فرد
105 ۱۳. طبقه یا تاریخ حیات و وفات افراد (ارسال در روایات)
105 ۱۴. نیامدن نام راوی در کتب رجالی یا حدیثی

فصل چهارم: مکتب فکری

108 ۱. مقدمه
108 ۲. اندیشه‌های استاد
111 ۳. نظرات نو در تاریخ و حدیث
112 ۱. افسانهی عبدالله بن سباء
114 ۲. کتاب عبدالله بن سباء
118 ۴. سیف بن عمر در کتب رجال
120 ۵. روش علامه در تحلیل صحابی ساختهی سیف
121 ۱. اَطّ بن ابی اَطّ تمیمی
۱۲۱ ۱. اَطّ در پست فرمانداری
۱۲۲ ۲. اشتباه ابن حجر
۱۲۳ ۳. دستاورد سیف از افسانهی اَطّ
۱۲۴ ۴. اسناد سیف در افسانهی اَطّ
۱۲۴ ۵. دانشمندان أخذ کنندهی اط از سیف
125 ۲. فتح شوش
۱۲۵ ۱. داستان فتح شوش به روایت سیف
۱۲۵ ۲. داستان فتح شوش به روایت غیر سیف
۱۲۶ ۳. بررسی سند روایات سیف
۱۲۶ ۴. نتیجه تطبیق و ارزیابی
128 منابع و مأخذ

مقدمه

کلیات

مقدمه

قرآن کریم و سنت پیامبر(ص) دو میراث گران‌بهایی هستند که رسول خدا بویژه در واپسین روزهای حیات مبارکش بدان سفارش کرده است. خداوند در قرآن کریم به حفظ کتاب خود یعنی قرآن کریم وعده داده است، ولی در برابر سنت پیامبر تعهدی نداشته و ندارد. لذا در چهارده قرنی که از اسلام می‌گذرد، سنت در مسیرهای پر فراز و نشیبی قرار گرفته و در این میان گروهی با سوء استفاده و دستبرد در احادیث این گنجینه نبوی را تحریف کرده و مشکلات زیادی را فراروی آیندگان در جهت پذیرش احادیث، قرار دادند. این جا بود که علما و دانشمندان اسلام، بخصوص تشیع نسبت به پاک سازی و تمحیص احادیث، وارد صحنه شدند و با پژوهش‌های بی‌نظیر خود در زمینه‌های مختلف اعم از نقد متون و اسناد حدیثی دست به تحقیقات گسترده و روشنگر نسبت به سنت واقعی رسول اکرم زدند. یکی از چنین شخصیت‌هایی که از معاصرین به شمار می‌رود، علامه سید مرتضی عسکری است که سهم مهمی در بیداری امت اسلامی ایفا کرده‌اند. علامه عسکری با بررسی و غور در تاریخ اسلام به نتایج سودمندی در باب شناخت وقایع تاریخی-اسلامی رسیدند. ایشان در نقد و بررسی احادیث به معیارهای گوناگونی تمسک جسته‌اند که از مهمترین آنها می‌توان به عرضه‌ی حدیث بر سنت، قرآن، تاریخ و عقل در باب نقد متون و ملاک‌هایی همچون: ارسال در روایات، راویان کذاب، نقل زنجیره راویان از یک فرد، تعصبات قبیله‌ای و ... اشاره کرد. علامه عسکری نسبت به دیگر محدثان معاصر از جهتی برتری دارد و آن این که ایشان در مطالعات و تحقیقات خود به ساختگی و خیالی بودن شخصی به نام عبد الله بن سبا و صد و پنجاه صحابی ساختگی دیگر پی بردند. آثار ایشان در شهرهای مختلف جهان نشر یافته و مورد استقبال قرار گرفته و بسیاری از افراد با خواندن کتب ایشان شیعه شدند. این

نوشتار در پی آن است که تا شناختی از آثار و اندیشه‌های علامه عسکری در باب حدیث، پژوهش‌های حدیثی ایشان و نقش ایشان در میان دیگر محدثان بدست دهد.

تعریف موضوع

این پژوهش با عنوان سیری در اندیشه‌های حدیثی علامه عسکری تدوین شده است. ما در پی آنیم تا بدانیم آیا علامه عسکری در زمینه‌ی حدیث اثر و یا آثار دارد یا نه. و این مطلب که جایگاه علامه عسکری در میان دیگر محدثان چگونه است؟ آیا برتری یا مزیتی نسبت به دیگران دارد؟ دیگر این که ایشان در نقد متون و اسناد حدیثی چه روشی را دنبال کرده و از چه معیارها و ملاک‌هایی استفاده کرده‌اند. نیز این تحقیق بیان می‌کند که جدیدترین و ابتکاری‌ترین اثر علامه عسکری که کسی تا به حال از عهده آن برنیامده، چه کتاب و پژوهشی است؟ با توجه به این که علامه عسکری از شخصیت‌هایی است که احادیث را با دلایل متقن و با مراجعه به کتب اصیل نقد کرده و روش جدیدی در ارزیابی احادیث دنبال نموده که منجر به پیدایش حقایق و از بین رفتن انحرافات وارده در احادیث شده است، لذا شناخت آثار و روش ایشان در نقد احادیث و پیروی از روش وی در بررسی احادیث ضروری می‌نماید.

سوالات تحقیق

۱. علامه عسکری چه تألیفاتی در زمینه ارزیابی حدیث و تاریخ از لحاظ کمی و کیفی

دارد؟

۲. علامه عسکری در بین دانشمندان معاصر در زمینه حدیث، چه جایگاهی را به خود

اختصاص داده است؟

۳. علامه عسکری چه روشی را در نقد و بررسی روایات پیش گرفته است و در نقد روایات،

بیشتر به نقدسند توجه دارد یا نقد متن؟

پیشینه‌ی تحقیق

در این زمینه بررسی‌های سودمندی به صورت کتاب و پایان نامه انجام شده که به آنها در ذیل اشاره می‌شود.

۱. پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد با عنوان «نقد و بررسی کتاب القرآن الکریم و روایات المدرستین»، توسط محمد اعتضاد السلطنه به راهنمایی شیخ محمد مهدی آصفی که در دانشگاه قم در سال ۱۳۷۷، ارائه گردیده است. این کار همان‌طور که از عنوان آن پیداست، به بررسی یکی از آثار علامه عسکری در زمینه‌ی قرآنی، حدیثی پرداخته است.

۲. پایان‌نامه‌ی دیگری با عنوان «بررسی آثار قرآنی علامه عسکری» توسط نجمه رحیمی‌پور در مقطع کارشناسی ارشد و به راهنمایی دکتر مجید معارف در دانشکده اصول الدین تهران در سال ۱۳۸۲، انجام گرفته است. این کار نیز فقط به بررسی آثار قرآنی علامه پرداخته است.

۳. روش و دیدگاه‌های علامه عسکری در مباحث قرآنی و حدیثی، عنوان پایان‌نامه‌ی دیگری است که توسط خانم مژگان سیف و به راهنمایی دکتر کاظم شاکر در دانشگاه قم در سال ۱۳۸۱ در مقطع کارشناسی ارشد انجام شده است. گرچه این پایان‌نامه در عنوان مباحث حدیثی در وهله‌ی اول مشابه کار فعلی به نظر آید ولی واقع امر این است که در آن پایان‌نامه به جایگاه علامه عسکری در بین دانشمندان معاصر علوم حدیث توجه نشده است. همچنین در پایان‌نامه‌ی فوق‌الذکر ملاک‌ها و معیارهای نقد احادیث در آثار علامه عسکری به طور مرتب (نقد سند و متن) و مفصل مورد ارزیابی و پژوهش قرار نگرفته‌اند.

روش تحقیق

این پایان‌نامه به صورت کتابخانه‌ای تدوین یافته است و در آن، ابتدا تمام آثار علامه عسکری، مورد مطالعه قرار گرفته، سپس به یادداشت برداری از آن منابع اعم از کتاب، پایان‌نامه، مقاله و مصاحبه‌های ایشان پرداخته شده است. و در پایان، مباحث در چهار فصل تنظیم شده‌اند.

اهداف تحقیق

هدف این تحقیق معرفی شایسته‌ی علامه عسکری و آثار ایشان و شناخت دیدگاه‌ها و اندیشه‌های وی در زمینه احادیث با تکیه بر آثارش است. همچنین بیان و ارائه روش بی‌نظیر ایشان در نقد احادیث و در نتیجه پیروی و ادامه راه و روش وی است.

۱. جلوگیری از پیروی کورکورانه و بی دلیل از روایات و راویان.

۲. تمییز احادیث جعلی و واقعی با توجه به مبانی علامه عسکری.

۳. آشنایی محققان و پژوهشگران با شیوه‌ی کار علمی علامه عسکری در تنقیح روایات و ادامه راه ایشان.

فصل اول
حیات طیبه

۱. مقدمه

پیامبران و اوصیای آنها و عالمان دینی، در تمام تاریخ بشر مانند خورشید درخشان و ماه تابناک و ستارگان فروزان آسمان، نور بخشیده‌اند، تا آدمی بر جهالت و تاریکی فائق آید و بتواند ودیعه‌ی خداوندی نهان خویش را بپروراند و خویشتن را از پستی و پلیدی برهاند.

پیامبر اکرم (ص) در حدیثی می‌فرماید:

«اکرموا العلماء فإنهم ورثة الانبياء فمن اکرمهم فقد اکرم الله و رسوله»^۱

«دانشمندان را گرامی بدارید، زیرا آنان وارثان پیامبرند، هر که آنان را گرامی بدارد خدا و رسولش را گرامی داشته است.»

امیر مؤمنان علی (ع) می‌فرماید: «من وقر عالما فقد وقر ربه»^۲

«هر کس دانشمندی را تجلیل نماید، پروردگار خود را تعظیم نموده است.»

معرفت به سیره‌ی پیامبر اکرم و اوصیای طاهرین ایشان، شناخت واقعیت اسلام است. چرا که آنها اسلام مجسم و تحقق خارجی آن هستند. اما شناخت عالمان ربّانی، قدمی بزرگ در راهیابی به حقایق دین می‌باشد. آنچه خداوند متعال توسط رسولان خویش برای سعادت دنیا و آخرت بشر نازل فرموده است، بعد از عصر اهل بیت عصمت و طهارت، توسط علمای بزرگ به مرحله‌ی عمل رسیده است و سپس نشر یافته است. انسانها هم در عصر غیبت به وسیله چنین شخصیت‌هایی با حقایق اسلام آشنا شده‌اند و به سعادت ابدی رسیده‌اند. قدر و منزلت چنین کسانی با چند جمله کوتاه که در این نوشته آمده است، قابل ارزیابی نیست. ولی همین اجمال نیز مقصد را روشن می‌کند. یکی از محدود شخصیت‌های بزرگ جامعه‌ی ما، علامه عسکری است که در طول عمر پربرکت خود، لحظه‌ای آرام نداشته است و با تلاش، تحقیق، خدمت به مردم، مجاهدت و مبارزه آن را بسر برده است.

^۱. کنز العمال/۱/۱۵۰.

^۲. غررالحکم و درر الکلم/۱۲۰.

از آنجا که آشنایی با اندیشه‌های یک فرد، بدون آگاهی از دوران تولد، استادان، جوانی، اخلاق و فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی او میسر نیست. بنابراین ما برای شناخت هر چه بهتر شخصیت علامه عسکری و اندیشه‌هایش در زمینه حدیث، ابتدا به اطلاعاتی از زندگی نامه‌ی وی نیازمندیم. ما در این فصل به طور مختصر شمه‌ای از زندگی پربار علامه عسکری را از نظر می‌گذرانیم، سپس در فصول بعدی به تحول علم حدیث و حدیث نگاران با رویکرد نقش علامه عسکری در میان محدثان اخیر، پرداخته و آثار وی را مورد کنکاش و تحلیل قرار می‌دهیم.

۲. ولادت

روز دوشنبه هجدهم جمادی الثانی ۱۳۳۲ قمری مطابق با بهار ۱۲۹۳ شمسی در شهر سامراء در جوار بارگاه ملکوتی دو امام همام - حضرت هادی و حضرت عسکری علیهما السلام -، کودکی در خاندانی از علم و دانش پا به عرصه وجود گذاشت که نامش را مرتضی نهادند.

خانواده علامه، روحانی الاصل و اهل ساوه بودند و پدر ایشان سید محمد اسماعیل (شیخ الاسلام) و نسب گران قدرش به امام نهم، حضرت امام محمد تقی (ع) می‌رسد. مادر پاک‌دامنش، دختر حضرت آیت الله میرزا محمد شریف عسکری تهرانی، ملقب به «خاتمة المحدثین» بود. میرزا محمد شریف وقتی تلاش پیگیر سید محمد اسماعیل را برای کسب دانش و اخلاق نیکوی وی را دید، دخترش را به عقد او درآورد که ثمره این وصلت مبارک، وجود استاد گرانقدر، علامه عسکری است.

هنوز چند ماهی از عمر این کودک نگذشته بود که گرد یتیمی بر چهره‌اش نشست و پدر عالم و عابد و متقی خویش را از دست داد و پس از آن دیگر در دامان جد مادری خود، آیت الله میرزا محمد شریف عسکری تهرانی پرورش یافت.

علامه عسکری در این زمینه می‌فرماید:

« پدرم مرحوم آیت الله سید محمد حسینی معروف به شیخ الاسلام بوده و در عصر صفوی اجداد ما را از سبزوار به ساوه دعوت کردند و آنها شیخ الاسلام ساوه شدند. در آن عصر برای شهرستانها شیخ الاسلام می‌فرستادند چنانچه امروز در هر شهر و شهرستانی امام جمعه تعیین می‌کنند. در شهر ساوه

سنّی‌های متعصبی بودند که با تلاش اجداد ما در طول زمان مردم ساوه به شیعه گرویدند. تمامی اجداد لقب شیخ الاسلام را داشتند، جز من که لقب عسکری را دارم به مناسبت تولدم در شهر عسکرین که سامراء باشد»^۱.

۳. اصالت خانوادگی

از مجموع امتیازات انسان، اصالت، نجابت و حسب و نسب پاک جایگاه ویژه‌ای دارد. از همین رو پیامبر گرامی اسلام به پاکدامنی خاندانش افتخار می‌کرد و می‌فرمود: «لم یزل الله تعالی ینقلنی من اصلاب الطاهیرین الی الارحام المطهرات حتی اخرجنی الی عالمکم هذا»، پیوسته خدای متعال مرا از صلب پدران پاک به رحم مادران پاک منتقل کرده تا این که به عالم شما پا نهادم. علامه عسکری نیز از این امتیاز ویژه برخوردار بودند و چنانچه تراجم نویسان آورده اند، پدران ایشان عالمان بزرگ و پرهیزکاری بودند که نسل در نسل در خدمت به دین و مکتب تشیع به سر برده‌اند و همچنین در تربیت و هدایت مردم به سمت مکتب اهل بیت کوشش‌های فراوانی نمودند. قبل از عصر صفوی در شهر ساوه مذهب تسنن حکومت می‌کرد و مردم آن دیار به مکتب خلفا معتقد بوده و بر آن تعصب داشتند. بعد از آن عصر که اجداد وی به آنجا منتقل شدند، رفته رفته مردم به مذهب حقه‌ی جعفری گرایش یافتند و سمت شیخ الاسلامی آن ناحیه را عهده دار شدند. از جمله‌ی این بزرگان می‌توان به مرحوم آیت الله سید محمد بن اسماعیل حسینی، حضرت آیت الله سید مرتضی کشمیری و آیت الله میرزا محمد تهرانی اشاره کرد.^۲

۴. تحصیلات

۱. ورود به حوزه‌ی علمیه‌ی سامراء

سید مرتضی در ده سالگی در حالی که خواندن و نوشتن عربی و فارسی را به خوبی می‌دانست، در جست و جوی حقیقت و کسب علم، قدم به حوزه‌ی علمیه‌ی سامرا گذاشت. وی از کودکی شیفته

^۱. مرزدار مکتب اهل بیت/۷۰.

^۲. نقباء البشر/۱/۷۹.

کتاب و کتاب‌خوانی بود؛ به طوری که در همان اوان کودکی بسیاری از کتب سیره، تاریخ پیامبر اکرم، ائمه‌ی معصومین و اصحاب را مطالعه کرد. او با خواندن تاریخ به فتنه‌های صدر اسلام آگاه می‌شود و به انحراف مسیر بسیاری از فرقه‌ها پی می‌برد و با مطالعه سفرنامه‌هایی چون ابن جبیر، ابن بطوطه، سفرنامه‌های اروپاییان به مشرق زمین و... جریان استعمار در کشورهای اسلامی را دنبال می‌کند.^۱

ایشان در مورد دوران کودکی خود چنین فرموده‌اند:

« با این که در طفولیت یتیم شدم ولی در ده سالگی وقتی مرا به طلبگی فرستادند، خواندن و نوشتن فارسی و عربی را به خوبی می‌دانستم، کتابخانه‌ی جد مادری‌ام در دسترس من بود و هر چه کتاب می‌خواستم، می‌گرفتم و می‌خواندم؛ حتی شبها هم بر روی پشت بام منزل کتاب می‌خواندم و گاهی تا کتاب را تمام نمی‌کردم، نمی‌خوابیدم؛ در حالی که خانواده‌ام خیال می‌کردند من خوابیده‌ام، ولی من هرگز مطالعه را رها نکردم».^۲

استعداد و هوش سرشار علامه باعث شد که از دوران کودکی و نوجوانی ایشان از دیگر همراهان و هم‌سالان ممتاز باشد. ایشان در حوزه‌ی کوچک ولی گرم سامرا و بعد در قم درس‌های حوزوی را از کتب رسمی حوزه از قبیل: سیوطی، شرح جامی، شرح ابن عقیل، مغنی اللیب، حاشیه، مطول، معالم الاصول، قوانین الاصول و شرح لمعه را در دومین حوزه منظم درسی آن روزگار، نزد اساتید فاضلی چون آیت الله میرزا حبیب الله اشتیاردی با موفقیت به پایان رساند.

حضرت استاد چنین می‌فرماید:

« من غالبا دو یا سه درس را با هم می‌خواندم و کتابها را زود به اتمام می‌رساندم، بعضی کتابها را تماما نزد استاد نمی‌خواندم، بخشی را درس می‌گرفتم و قسمتهایی را مباحثه، سؤال و یا رفع اشکال می‌کردم. با این حال؛ من هم اکنون خیلی از اشعار مطول را حفظ هستم».^۳

^۱ . مصلح بیدار/۱۷۲.

^۲ . «گفت و گو با علامه عسکری» /۷۹.

^۳ . همان/۸۱.